

YU ISSN-0352-5724

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

L

*ПОСВЕЂЕНО ПРОФЕСОРУ ДР МАТИ ПИЖУРИЦИ
ПОВОДОМ 65-ГОДИШЊИЦЕ ЖИВОТА*

НОВИ САД
2007

ЈЕДНА ФОНЕТСКА ПОЈАВА У ГОВОРУ ПЛАВСКО-ГУСИЊСКИХ МУСЛИМАНА

ДРАГО ЂУПИЋ

UDC 811.163.41'282'344

Крајшак садржај. Раније запаженим двојема фонетским појавама у говору плавско-гусињских муслимана: икавизам од јата у дугим слоговима и специфичан изговор гласа *x*, овдје се додаје метатеза нејотоване секвенце *њј* (> *јн*). Појава се сагледава у ширем српском, односно српско-хрватском дијалекатском континууму.

Кључне речи: плавско-гусињски говор, метатеза сугл. секвенце *њј* (> *јн*).

Из литературе је познато да се, поред посебне лексике, код плавско-гусињских муслимана јављају двије фонетске појаве којих нема у околним говорима: икавизам од јата у дугим слоговима и посебан изговор гласа *x*. Овдје ћемо, међутим, скренути пажњу на појаву која је позната као метатеза нејотованих *n* и *j* у сусједству, тј. формирање у таквом односу групе *јн*, познате у различитим српским говорима, посебно источно од плавско-гусињске области (уп., нпр., сличну појаву у смедеревско-вршачком дијалекту — метатезу *з* и *ј*: *јрџје*, П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и шиокавско наречје*, II изд., МС Нови Сад, 1985, 90, или, такође код Ивића, у призренско-тимочком дијалекту *лојзе*, *џројзе*, нав. рад, 114).

Када говори о особинама косовско-ресавског дијалекта, Ивић каже: „Групе *зј* и *сј* обично се претварају у *јз* и *јс*: *јрџје*, *јџји* 'пасји' (*Дијалектологија...*, 102). А Михаило Стевановић, у својој студији о говору Баковице (уп. СДЗБ XI, Београд, 1950, 63—64), о овој појави даје нешто више података и каже: „Место некадашњег *лозје* и *џрозђе* добијено је *лојзе* и *џројзе*, како се данас у Баковици једино говори” (нав. рад, 63). Наводи такође и примјере: *држ'ајне*, *знајне*, *немајне* 'немање', ... *чекајне*, наглашавајући да је „група *јн*, уместо да постане *њ*, сличним процесом дала *јн*, само што, с једне стране, ова појава у Баковици није генерализована, што је она управо општег карактера једино у ђаковичких Цигана, а код осталог становништва на њу овде доста ретко наилазимо. Сем тога, *јн* се не јавља само место новог *њ* већ место сваког тог гласа, ма ког порекла он био” (нав. рад, 63—64). Ту се каже и *кџјн*, *дџјна* 'дуња', *јну* 'њу', *за јном* 'за њом' итд.

Сличну појаву смо нашли у говору плавско-гусињских муслимана, али је код њих она захватила не само групу *n + j* (*њ*), већ и *l + j* (*љ*) и још неколика случаја (али је ту *џројђе*, *лозе*, будући да апелативи нијесу

аутохтони јер се винова лоза овдје не гаји). Тако имамо: *ијсџјне* (али и *ијсџње*), *камѣјну* 'камењу', *камѣјном* 'камењем' (али и *камѣјње*), *којџјна* 'копања, дрвено корито'. Ту су даље: *кџјн*, *на кџјну*, *с кџјном*, *кџјнима*, па: *мујна* 'муња', *ијне* 'иње', *нареџјне* (али и *нареџјење*), *ћџлџјна* 'ћелоња, ћелавац', *ириџјне*, *ириџјне*, *даровајне*, *иоклајјнане* (и *иоклајјнање*), *обеџјне* (и *обеџјне*). Појава је захватила и *л + ј*: *весџл'е*. Одакле је „упало” *ј* у *вијџиња* тешко је рећи (уп. и примјер *брајјна* у призренско-тимочком дијалекту, Ивић, нав. рад, 114, а уп. и код Белића, у *Дијалектима источне и јужне Србије: брацџна*, стр. 145, али *коња*, 354).

У Гусињу смо чули и облик *ириџиња*, затим: *хриџињџа* 'кичма', *јџиње* (*јџиње* је врста ћилима), а *њ* није „разложено” ни код следећих лексема: *дуња*, *ириџиња* (уп. горе *ириџиња*), *муња*, *ноџињи* 'ноћни', *л'џињи*, *л'џиње* (и *л'џиње*). Дакле, *њ* се чује, нарочито тамо гдје *ј* не би било лако изговорљиво, иза сугласника *џ*, *ш*, *ш* и сл., тј. ако није иза вокала.

Провјеравали смо литературу о говорима источно од плавско-гусињске зоне и нашли смо да *њ* прелази у *јн* у призренском говору (уп. С. Реметић, *Српски иризенски говор I*, СДЗБ XLII, Београд, 1996, 415—416) у мноштву примјера, међу којима: *којн*, *којна*, али и *бајна* 'бања', *Врајне*, *дујајна* 'догања, дућан', *којнак* 'коњак', *венчајне*, *живувајне*, *иоциџјне*, *илакајне*, *иاداјне*, *куцајне*, *циколувајне*, и низ других примјера. Но, у том говору се јавља и група *јн*: *ловџјење*, *једџјење*, *свирајне*, *рашувџјење* и сл. (нав. рад, 417). Реметић каже да је у овом говору секвенца *јн* уместо *њ* 'знатно чешћа од *јн* и *јн*'. Рекло би се да *-јн-* посебно господари у глаголској именици” (нав. рад, 416).

У *Рјечнику хрвајскога или српскога језика ЈАЗУ (РЈА)* налазимо облик *којн*, гдје се каже: „Облик је кајкавски, али се налази у једнога писца чакавскога из Истре XVII вијека (само у ном. синг.)”. Код истога писца, каже се у РЈА, налази се *којнски* уместо *коњски*. Дакле, обрађивач-уредник П. Будмани о овом облику говори као о изузетку, ближе не објашњавајући појаву.

У својој *Дијалектологији* Павле Ивић овој појави не поклања пажњу, што значи да је она у дијалектолошком смислу или неинтересантна или мање интересантна, а о њој такође не говори ни у својим каснијим дјелима (уп., нпр., његове *Изабране огледе I—III*, Просвета Ниш, 1991), осим што на једном мјесту (*Изабрани огледи II*, 103) каже да је у зони Пећ — Ђаковица поремећен однос између *њ* и *н*. Према томе, колико је ова појава раширена тешко је поуздано рећи. У вези с њом, тачније, у вези с мијешањем *њ* и *н*, С. Реметић каже да се питање поријекла ове појаве мора тражити у области језичке интерференције. „Тенденцију уклањања фонеме /њ/ треба посматрати у контексту вишевековног суживота са Турцима и турским језиком, који не познаје овај џлас” (курзив Д. Ђ.), а „декомпоновање /њ/ у призренском говору треба гледати и у контексту прилика на ширем македонском терену, где је процес депалатализовања /њ/ најрадикалније остварен у иницијалном положају” (нав. рад, 419). Реметић при томе цитира податке из македонских студија Т. Стаматоског о тетовском говору, Б. Видоеског о говорима Скопске Црне горе, дебарском и леринском, К. Пеева о струмичком и

А. Поповског о реканском говору. Позива се такође и на фонолошке описе неколико македонских пунктова, и у свима упоређује односе *њ* и *н* односно *јн*, гдје је чешћа замјена *њ* гласом *н* него секвенцом *јн*.

Лексему *којн* налазимо забиљежену и у Речнику САНУ (књ. 9, 740), уз назнаку да је у питању дијалекатски лик и уз цитат из Елезовићевог *Речника косовско-мешохијског дијалекта*: Цинцар Марко *којна* јаше, / *Којна* јаше, сабљу паше (забиљежено у Вучитрну). Исти лик налазимо и у бугарском језику (уп. *Български етимологичен речник* II, Софија, 1979, 529), а и П. Скок (*Етимол. рјечник...* II, 142) каже да се јавља облик *којн* од *коњ* „на Космету и у хрватском кајкавском нарјечју”.

Све у свему, поријекло појаве о којој говоримо у плавско-гусињском говору требало би тражити на истоку и југоистоку од ове области и вјероватно је зачета раније, али је дошла до јачег израза под каснијим оријенталним утицајем. Збуњује нас, међутим, примјер код оног чакавског писца (из РЈА), па се може помишљати да се ради о процесу који је текао и раније, а касније, по доласку Турака на Балкан — на неки начин ипак заустављен (иако је ово наизглед противурјечно ставу о оријенталном утицају) у већини говора српскога језика, рекло би се и српскохрватскога.

Београд